

**Алгоритм підготовки та проведення
опитування потерпілих від /
свідків сексуального насильства,
пов'язаного зі збройним конфліктом**

ULAG

UKRAINIAN
LEGAL
ADVISORY
GROUP

ЗМІСТ

Вступ	3
Алгоритм проведення опитування потерпілих від / свідків сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом	4
Планування та підготовка	4
Залучення та роз'яснення	6
Розповідь та проведення	8
Завершення	13
Оцінка	14
ДОДАТОК 1. Орієнтовний перелік питань для проведення опитування осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом	17
ДОДАТОК 2. Елементи злочинів, що визначають інформацію, яка має значення для кримінальних розслідувань злочинів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом	21
ДОДАТОК 3. Перелік положень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які регламентують заборону сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом	26
ДОДАТОК 4. Міжнародні стандарти проведення опитування потерпілих від / свідків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом	29
Список використаної та рекомендованої літератури	31

ВСТУП

Вчинення будь-якого виду сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (далі за текстом – СНПК) може становити порушення прав людини за міжнародним правом захисту прав людини та кваліфікуватись як злочин за міжнародним гуманітарним правом (далі за текстом – МГП) та / або міжнародним кримінальним правом.

Кількість осіб, які зазнали та продовжують зазнавати різних форм СНПК, починаючи з початку незаконної окупації Російською Федерацією частини територій України в 2014 році різко збільшилася внаслідок вторгнення Російської Федерації на всю територію України 24 лютого 2022 року.

Психологічні страждання, яких зазнають жертви сексуального насильства, часто є більш поширеними та постійними, ніж будь-яка фізична шкода. Характер злочинів може спричинити тривалу травму для потерпілих. Проте, рівень повідомлення про ці злочини залишається все-одно низьким.

Потерпілі можуть піддаватися відстороненню з боку їх сімей та звинуваченню їх у причині вчинення злочину. Ці злочини мають вплив на все українське суспільство. Визнання наявності порушень і документування доказів таким чином, щоб захистити жертв від подальшої шкоди, буде важливим для їх одужання, і, сподіваємося, стане першим кроком до відповідальності та остаточного, стійкого миру.

Опитування потерпілих і свідків є важливою частиною розслідування сексуального насильства. Цей алгоритм надає рекомендації щодо проведення опитування з жертвами / свідками на основі міжнародних стандартів з дотриманням етичних принципів та міжнародних зобов'язань України з прав людини.

Ці рекомендації спрямовані на надання інформації та допомоги у здійсненні своєчасного та ефективного розслідування СНПК для досягнення найкращих результатів та покращення доступу до правосуддя для постраждалих від сексуального насильства в безпечному та сприятливому середовищі. Вони мають на меті стати інструментом для роботи.

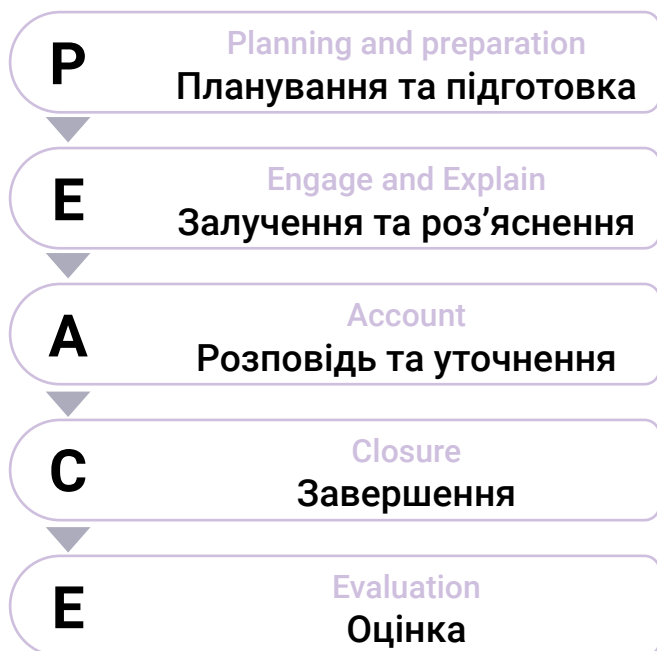
АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ ПОТЕРПІЛИХ ВІД / СВІДКІВ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Розглядаючи випадки СНПК, документалістам важливо розуміти гендерну перспективу, щоб уникнути гендерних стереотипів та упереджень, які можуть вплинути на їхню роботу. Гендерна перспектива – це інтеграція ґендеру у вашу роботу таким чином, щоб визнавати різний досвід жінок, щоб чоловіки та жінки однаково отримували вигоду від прийняття рішень, практик, процедур і, зрештою, від системи кримінального правосуддя.

Якщо необхідно опитати жертву СНПК, документалістам рекомендується використовувати методологію PEACE для підготовки та проведення опитування.

Ця методологія складається з таких етапів:

- Планування та підготовка;
- Залучення та роз'яснення;
- Розповідь та уточнення;
- Завершення;
- Оцінка.

Планування та підготовка

Спочатку проаналізуйте, чи вам дійсно потрібно проводити це опитування. Яку цінність ці докази додадуть для вашого розслідування? Чи є у вас альтернативні джерела інформації? Як буде детальніше описано нижче, документатори повинні вживати всіх заходів, щоб уникнути необов'язкового опитування.

Контактуйте з жертвою / свідком безпечним способом, який не зашкодить їх конфіденційності. Намагайтеся уникати раптового, ситуативного контакту з жертвами / свідками. Це може викликати страх або примусову бесіду. Вони можуть не знати, як ви їх знайшли або як ви дізналися їх ім'я. Врахуйте те, що вони можуть мати бажання зустрітися з вами, але, можливо, не бажають, щоб їх родина чи друзі знали про такі зустрічі.

Плануйте опитування, приділяючи достатньо часу, щоб ознайомитися з попередньою інформацією про потерпілого / свідка. Саме на цьому етапі починається

контекстне розслідування, оскільки довідкова інформація щодо опитуваного включатиме подробиці про її особисту та сімейну ситуацію та середовище, в якому вона знаходилася, а також широкий спектр іншої інформації. На основі зібраної вами інформації сплануйте план свого опитування. Визначте мету та теми, які потрібно висвітлити. Зауважте, що якщо жертва розмовляла з кимось про подію, про яку йдеться, такі особи можуть стати додатковими потенційними свідками у праві.

Для завершення підготовки ви можете застосовувати такий контрольний перелік, щоб підготувати структуру питань:

- перевіряти інформацію, яку вже було повідомлено;
- характер ймовірних злочинів;
- міркування про потенційні обвинувачення;
- вивчення ключових елементів цих злочинів та що необхідно, щоб розслідувати ці елементи.

Перед опитуванням необхідно підготувати всі необхідні документи (наприклад, діаграми, фотографії, карти, відеозаписи), які ви можете показати постраждалим / свідкам та обладнання (наприклад, фотокамеру і лінійку, щоб сфотографувати травми, папір для нотаток і ручки) та переконатися у тому, що ви знаєте, як користуватися технічним обладнанням. Однак будьте обережні і не показуйте постраждалим / свідкам ті діаграми, фотографії або відеозаписи, які можуть змінити їх свідчення. Якщо ви не впевнені, що демонстрація якогось матеріалу постраждалим / свідкам не приведе до зміни їх показань, не показуйте цей матеріал. Забезпечте наявність паперу для постраждалих / свідків, на якому вона / він зможе писати / малювати (наприклад, карти, обстановку в приміщенні), щоб можна було легше зрозуміти її / його бачення.

Дуже важливо визначити належні комунікативні прийоми та сформулювати запитання так, щоб опитуваний був в змозі чітко зрозуміти все, про що йдеться. Вам також необхідно дізнатися про будь-які особисті обставини, які можуть перешкодити особі висловитися та надати детальні пояснення.

Впевніться, що ви можете надати потерпілому / свідку право вибрати між чоловіком та жінкою-інтерв'юером.

Місце проведення опитування та оточуюче середовище. Потерпілі та свідки можуть соромитися розповісти про особисті справи на публічний загал. Підхід, який базується на інтересах потерпілого / свідка, полягає у тому, щоб, де це можливо, вибирати приватні місця для опитування. Надайте можливість їм запропонувати місце, де їм зручно і вони відчують, що можуть говорити конфіденційно, не боячись бути впізнаним. Час / доступність / відстань до цього місця для опитуваної особи та вартість транспорту також слід враховувати та обговорювати.

Присутність батьків / опікунів / іншої особи для підтримки під час співбесіди. Потерпілі можуть виявити бажання, щоб під час опитування був присутній спеціаліст, психолог або інша особа, підтримку якої вони потребують. Крім того, вони можуть мати законного представника або особу за їх вибором. Ви повинні завчасно

інформувати жертву про її право на підтримку особи, яка може бути присутня під час опитування. А також переконайтеся, що така особа, є людиною, якій довіряє потерпілий. У той же час така особа не повинна бути свідком або потенційним свідком, або будь-ким, хто може вплинути на особу, яку опитують. Така особа не повинна брати участі в опитуванні, а бути присутньою лише під час етапу залучення та роз'яснення, описаного нижче.

Питання конфіденційності інформації та безпеки. Важливо забезпечити конфіденційність потерпілого / свідка. Для цього необхідно пояснити межі конфіденційності до того, як будь-яка інформація буде записана. Потерпілі часто бояться та не бажають говорити про те, що з ними сталося, через страх, сором чи стигму. Невідповідність у свідченнях також може виникнути, якщо особа боїться помсти з боку нападників, якщо стане відомим їхня особа, а також той факт, що вони розповіли, що пережили або стали свідками зґвалтування чи інших актів сексуального насильства. Слідчий / прокурор повинен знати та пояснити тому, кого опитують, доступні для нього заходи безпеки та захисту. Інформація, щодо конфіденційності, повинна включати, але не обмежуватися, такі питання:

- Як буде забезпечена анонімність заяв опитуваного;
- Можливість зустрічі в безпечному місці, де зустріч не привертає уваги (наприклад, подалі від їхнього дому, громади чи відділку поліції);
- Можливість часткового або повного проведення закритих судових засідань;
- Які дії будуть вжиті, якщо під час опитування жертва розкриє загрозу насильства або насильницькі акти помсти з боку винного.

Залучення та роз'яснення

Ви повинні створити середовище, яке заохочує співрозмовників говорити. Організуйте приміщення таким чином, щоб вилучити деталі, які могли б залякати жертв і відображати нерівні відносини влади, в яких відбувалося сексуальне насильство. Атмосфера в приміщенні має бути відкритою, рівноправною і не лякаючою, щоб надавати опитуваній особі відчуття влади, контролю та поваги.

Ви повинні представитися і пояснити, ким є кожен із присутніх, чому кожен з них знаходиться під час опитування, пояснити мету опитування, спосіб, в який воно проводитиметься (включаючи те, чи буде проводитись запис та як) та теми для обговорення. На цьому етапі має бути можливість пояснити природу запитань.

Вам буде корисно роз'яснити потерпілим / свідкам їхні права та обов'язки, в тому числі, визначені Кримінальним процесуальним кодексом України. Це допоможе їм зрозуміти всі етапи процесу, якщо вони вирішать повідомити про злочин в правоохоронні органи.

Важливо забезпечити конфіденційність потерпілого / свідка. Для цього запитайте їх, чи є у них проблеми з безпекою та конфіденційністю, і запишіть це. Вам доведеться впровадити системи у своїх організаціях, щоб переконатися, що їхня

особиста інформація залишається конфіденційною, і мати можливість пояснити це жертві / свідку, перш ніж записувати будь-яку інформацію.

Ви повинні знати та пояснити опитуваній особі доступні для неї заходи безпеки та захисту. Інформація про конфіденційність має включати, не обмежуючись, такі питання: як буде забезпечена анонімність заяв респондента; можливість зустрітися в безпечному місці, де зустріч не привертає уваги (наприклад, далеко від їхнього дому, громади чи відділення поліції); можливість часткового або повного закритого судового засідання.

Опитувані повинні відчувати, що контролюють ситуацію, і розуміти, що вони можуть закінчити опитування в будь-який момент. Ви повинні добре слухати, демонструючи це своєю поставою та мовою тіла, щоб потерпіла особа відчувала достатньо уваги до себе і розуміння до того, що воно говорить. Вам слід контролювати свої вирази обличчя і уникати виразів, які можуть бути витлумачені як недовіра або осуд.

Під час опитування особа, яка проводить опитування, змушена буде задавати питання не лише про сам акт, але й про всі складові сексуального насильства як злочину за міжнародним правом (основні, контекстуальні та пов'язуючі елементи) відповідно до контексту, в якому вони документуються.

Також важливо пам'ятати про необхідність включати запитання, що стосуються фізичного, психічного, соціального та економічного впливу сексуального насильства на постраждалу особу, тому що докази щодо впливу можуть не тільки допомогти встановити складові злочинів або поріг тяжкості правопорушення, це також необхідно для призначення покарання та відшкодування.

Ре-травматизація протягом опитування є ще одним чинником, який необхідно врахувати. Тут йдеться про випадки, коли опитування спричиняє повторне проживання подій та травми та може викликати непередбачувані почуття та реакції. Ви не завжди можете уникнути потенційної ре-травматизації постраждалих під час взаємодії з ними. Проте, щоб мінімізувати ризик повторної травматизації, можна використовувати деякі стратегії щодо уникання конкретних дій чи поведінки. Жертви зґвалтування та інших актів сексуального насильства можуть бути повторно травмовані, переживши їхній досвід під час повторних опитувань протягом усього процесу кримінального розслідування. Міжнародне право прав людини вимагає, щоб кількість опитувань потерпілих була зведена до мінімуму і вони проводилися лише тоді, коли це строго необхідно.

Попри все це, важливо нагадати, що довіра будується через деякий час. Спочатку жертва може не почувати себе достатньо комфортно, щоб розкривати всю інформацію. Для цього може знадобитися більше одного опитування.

Розповідь та проведення

Особи, які зазнали травм, часто стикаються з особливими труднощами у точному та повному пригадуванні подій, які вони пережили. У цілому, спогадам травмованих осіб може бракувати подробиць, послідовності та узгодженості, які під час розслідування часто розглядаються як фактори, що визначають вірогідність свідчень.

Також, як засіб подолання травми, потерпіла особа / свідок може просто уникати обговорення певних аспектів події, або навіть усієї події в цілому. Особи, які пережили травму, легше відтворюють основні проблеми та можуть навіть виявляти підвищену точність до термінів та деталей, пов'язаних із травмою. Однак такі деталі, як розташування, тип місцевості та вигляд інших присутніх протягом травматичних подій, може бути важче згадати. Травматичні спогади мають властивості, що відрізняються від нормальної пам'яті. Нормальна реконструкція спогадів добровільна та переживається як наратив, із початком, серединою та кінцем. Травматичні спогади не є добровільними, але можуть переживатися як вторгнення чи повторне проживання подій, викликане певними стимулами. У них менше зв'язності, на момент пригадування їм бракує наративної структури. Суперечності у свідченнях потерпілих із травмою можуть бути викликані тимчасовою втратою пам'яті, за якою йде покращення пам'яті, а не добровільним упущенням.

Особливі методи та підходи мають застосовуватись коли приймається рішення про опитування дітей щодо їх досвіду сексуального насильства. Важливо дотримуватись балансу між обов'язком не завдавати шкоди та необхідністю отримання інформації. Коли ризик завдати шкоду перевищує потребу в інформації чи вигоду, яку самі діти можуть отримати від участі, слід шукати альтернативні джерела інформації про злочин. Проте, неправильно автоматично припускати, що опитування дітей небезпечно та не відповідає їх найкращим інтересам. Слід оцінювати кожний окремий випадок.

Діти мають право висловлювати свої погляди щодо усіх питань, що їх стосуються, і очікувати, щоб їх свідчення взяли до уваги. Конвенція ООН про права дитини чітко визначає, що «дітям, зокрема, повинна бути надана можливість бути почутими у будь-яких судових процесах, що стосуються дитини, безпосередньо або через представника, або відповідний орган.

Під час опитування дітей вам слід:

- Використовувати зрозумілу для дитини мову, яка відповідає її віку та рівню розвитку, частіше вживаючи ті ж слова, які обирає опитувана особа. Прості, не ускладнені запитання викликають більш повні відповіді.
- Наскільки це можливо, використовувати мову, якою користується дитина.
- Не вводити нових слів до її словникового запасу. Наприклад, замість того, щоб кваліфікувати певний вчинок як зґвалтування чи напад, дотримуйтеся простих описових слів для опису частин тіла та дій, які відбулися.

- Попросити дитину розповісти якомога детальніше, що відбулося, використовуючи запитання відкритого типу: «Що сталося? Коли? Як?», а не запитання, які передбачають однослівну відповідь, наприклад: «Він робив тобі боляче в інтимних місцях?». Це попередить ризик передачі мовою тіла відчуття, що запитувати чи відповідати на певне запитання страшно.
- Забезпечити для дитини дружню атмосферу, яка створить безпечний простір, у якому дитина зможе говорити. Подумайте щодо використання малюнків, картування чи ляльок, щоб допомогти дитині пояснити, що з нею відбулося (якщо використовуватимете такі інструменти, обов'язково збережіть малюнки чи картування, або ретельно задокументуйте дії, які дитина виконувала з лялькою тощо).
- Переконайтеся, що мова вашого тіла не передає відчуття жаху чи не показує шокуючу реакцію на слова дитини: те, що ви можете вважати шокуючим, може не відповідати емоційним відчуттям дітей потерпілих / свідків. Сидіть так, щоб бути на одному рівні з дитиною, тримайте очі на одному рівні з її очима, не нахилийтеся та не дивіться на дитину згори вниз, таким чином передаючи відчуття поваги та мінімізуючи залякування.
- Уникати будь-чого (наприклад, положення тіла, манери розмови), що передасть відчуття авторитету чи старшості та викличе страх чи відчуття загрози.

Під час опитування документатор повинен бути уважним та здатним розпізнавати зміни в поведінці (наприклад, страх, дискомфорт, збентеження або небажання), які будуть сигналізувати про необхідність коригування процесу – зупинитися, змінити тему або зробити перерву, визначити та запам'ятати деталі, виявляти інтерес і вдосконалювати навички аудіювання.

Під час опитування вам необхідно встановити такі тематичні області для запитань щодо сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права:

- Інформація, яка підтверджує, що було вчинено конкретний злочин (зґвалтування, сексуальне рабство, тощо).
- Інформація, яка підтверджує, що порушення відбувалося в контексті, який робить його злочином проти людяності, воєнним злочином, актом геноциду або порушенням прав людини:
Наприклад: підґрунтя конфлікту / нападів на цивільне населення, відчуття жертв / свідків щодо безпеки в таких ситуаціях, та щодо інших злочинів / правопорушень.
- Місце / дата злочину.
- Контекст.
- Обставини, які впливають на контекст (примус, загроза застосування сили та примусу, наявність насильницького середовища, безпорадність).
- Опис правопорушника та їх ролей / функцій.
- Наявність / використання зброї.
- Слова та дії правопорушника / можливі причини насильства (наприклад, стать, етнічна приналежність, політична приналежність).
- Опис інших присутніх осіб (включаючи дітей) та оточення.

- Фізична та / або психологічна шкода (негайна та довгострокова). Документаторам може бути простіше зібрати цю інформацію на початку допиту, запитавши свідка про його минуле, наприклад, запитавши, чи перебуває він під будь-яким медичним або іншим контролем, чи потрібна їм медична допомога, і якщо так, чому?
- Докази ширшого контексту / схем, які можуть призвести до ідентифікації командних і силових структур, засобів зв'язку тощо.

Питання про сексуальне насильство дуже інтимні, і жертвам може бути важко обговорювати їх. Вони можуть викликати почуття збентеження або сорому. Жертви можуть звинувачувати себе в тому, що з ними трапилося. Через це під час опитування важливо бути особливо уважним до вивчення контексту. Вам слід переконатися, що мова, яка використовується, зрозуміла для опитуваного. Необхідно використовувати короткі, прості, відкриті, пробні запитання. Це, як правило, запитання «хто / що / де / коли / і звідки ви знаєте», або запитання «РПО» (розповіси, поясни, опиши).

Ви повинні створити основу для знань щодо кожного факту, про який згадується під час опитування. Ефективніше за все це зробити за допомогою постановки питання: «звідки ви знаєте?».

У випадку, якщо жертва боїться, неохоче спілкується або травмована, для отримання попередньої інформації можна використовувати розмовний підхід, а не швидко серію запитань. До прикладу: «Що ви можете розповісти мені про свій досвід?» ; «З чого б ви хотіли почати?». Це спонукатиме жертву описати інцидент, який розслідується, своїми словами. Також, залежно від ситуації, може бути доцільним задати запитання, які відтворюють сенсорні емоції (наприклад: «Чи ви пам'ятаєте, що чули що-небудь?»).

Не слід використовувати навідні запитання. Навідні запитання — це питання, які, як правило, пропонують або припускають відповідь. Слід уникати запитань із примусовим вибором, що може призвести до підштовхування опитуваного до певної конкретної відповіді. Аналогічно, слід уникати запитань, які, як правило, дають лише відповідь «так / ні». Вони обмежують вибір відповідей опитуваного і можуть вважатися провідними. Відкриті запитання допоможуть отримати більше інформації від потерпілого.

Слід уникати використання точних слів із юридичного визначення зґвалтування та інших актів сексуального характеру, оскільки особа може по-різному розуміти, що таке «насильство» чи «примус». Аналогічно, слід уникати таких фраз, як «добровільна згода» — особа може вважати, що, оскільки вона «недостатньо добре» продемонструвала відсутність згоди, ця дія була угодою між нею та нападником. Майте на увазі, що в міжнародному кримінальному праві та в міжнародному праві прав людини немає юридичної вимоги до жертв зґвалтування чи інших актів сексуального насильства протестувати, чинити фізичний опір чи чинити відсіч, щоб продемонструвати відсутність згоди.

Слід зафіксувати точну термінологію, яку жертва використовує для опису конкретного діяння у своїй заяві. Не слід замінювати термінологію, яку використовує потерпілий термінологією правоохоронних органів. Ви повинні записати слова жертви в протоколі, а не змінювати її фрази на інші (наприклад, «феліяція», «оральний секс»). Щоб переконатися, що інформація, зафіксована під час опитування, не буде неясною, ви можете пояснити, що мають на увазі жертви, коли вони використовують певний термін або фразу. Можна попросити жертву описати, що саме вона має на увазі під тією чи іншою фразою. Якщо здається, що потерпілий відчуває себе ніяково з приводу сексуальних висловів і деталей, іноді корисно запевнити жертву, що ви чули про це раніше, і нагадати їй, наскільки важливо мати якнайповнішу інформацію про те, що з нею сталося. Слід уникати переривання опитуваного.

Якщо потерпілий / свідок говорить щось, що не узгоджується з її попередніми свідченнями, або відрізняється від встановленого факту або потребує роз'яснення, вам не слід протистояти потерпілому. В такому випадку може бути доречним використовувати конкретні закриті запитання, наприклад: «Які слова він використав?» або «Де це сталося?». Жертви та інші свідки можуть бути збентежені щодо фактів — дат, часу, місць — або їм важко запам'ятати багато з цих деталей. На їхню пам'ять може вплинути травма, про яку йдеться. Вони можуть бути не в змозі згадати речі в лінійний спосіб. Ви повинні враховувати це, формулюючи запитання, наприклад, запитуючи: «Що ще сталося? замість: «Що було далі?».

Запитання відкритого типу. Запитання, які можуть надати характеристики, але пропонують дати оповідальну, розгорнуту відповідь (більш ніж одним словом). На початку опитування ви повинні ставити загальні питання, щоб заохотити опитувану особу відкритися та надати неперервні, вільні спогади (розповідь). Після початкової розповіді, ви можете використати уточнюючі запитання, які потребують більш конкретних відповідей, щоб дізнатися специфічні подробиці (наприклад, про одяг, пройдений маршрут, про те, що сталося в конкретному місці або в конкретний момент часу).

Уточнюючі питання. Питання, у яких міститься прохання надати роз'яснення щодо суперечності або незрозумілих аспектів розповіді. Такі питання слід використовувати на наступних стадіях опитування, якщо ви стикаєтесь із суперечностями в розповіді, або коли вам незрозуміло, що каже опитувана особа. Пам'ятайте, що під час опитування дітей їх здатність розуміти певні поняття (такі як час, дата, розмір) розкривається поступово, тому плануйте свої питання відповідно.

Запитання закритого типу — це запитання, які, як правило, зводять відповіді до дуже коротких та конкретних і, скоріш за все, опитувані дадуть просту відповідь «так» або «ні». Їх слід уникати як основних. Можна використовувати винятково як останній засіб у випадках: — коли вам дуже потрібна остаточна відповідь «так» або «ні» на конкретне запитання, — тільки після того, як потерпілий / свідок вільно повідомив усю іншу необхідну інформацію та — коли всі інші способи отримати цю інформацію не мали успіху.

Якщо в межах однієї теми є багато інформації, підтвердьте відповідь опитуваної особи перед завершенням теми, а потім підсумуйте всю тему, використовуючи саме слова постраждалої особи / свідка перед тим, як продовжити. Такий підхід допомагає підтримувати професійні робочі стосунки через демонстрацію того, що ви прослухали та зрозуміли, що було сказано, а також надає опитуваній особі можливість додати або внести зміни до того, що вона сказала. Для того, щоб підтримати хід розмови, поєднайте підсумок з наступною темою через питання відкритого типу, наприклад: «Ви зазначили, що перший чоловік зайшов та штовхнув вас на підлогу. Що трапилося далі?»

Пам'ятайте, що для згадування подій потрібно докладати розумові, а часто й емоційні зусилля. Перевіряйте через відповідні проміжки часу, як почувалася опитувана особа, чи потрібна йому / їй перерва, але уникайте переривання його / її розповіді або натяків на те, що ви хочете змінити тему або перестати слухати про пережиту стресову ситуацію.

Незалежно від формату опитування, ви повинні уникати: переривання, постановки навідних запитань, припущення відповіді, намагаючись отримати додаткову детальну інформацію, постанови складних запитань (наприклад, «Як вони виглядали та що вони казали?») або запитань, що передбачають вибір (наприклад, «Уніформа була зеленою або синьою?»), які опитуваній особі може бути складно зрозуміти та відповісти на них і які можуть завдати шкоди, припущення будь-яких фактів — навіть якщо останні 50 потерпілих / свідків зазначили місце конкретного інциденту, ніколи не припускайте, що 51-а постраждала особа / свідок вкаже на те саме місце. Ставте запитання кожній постраждалій особі / свідку. Також слід уникати завершення речень, підштовхування опитуваної особи до згадування або висвітлення деталей, використання жаргону, висловлення своєї думки або використання оцінювальних суджень (наприклад, «Насправді все було по-іншому, чи не так?» або «Ви повинні були спробувати врятуватися»), постанови запитань, які припускають вину постраждалої особи, та запитань типу «чому», які можуть означати осуд, або вимагання від постраждалої особи робити припущення (наприклад, «Чому чоловік зробив це з вами?», «Чому ви пішли за ним у кімнату?»). Уникайте звинувачення жертви. Зосередьтеся на поведінці зловмисника. Опитування має бути обережним, щоб уникнути несправедливого звинувачення жертви в діях злочинця.

Подолання суперечностей. Рекомендовані техніки для подолання суперечностей без протистояння:

- Не ігноруйте суперечності.
- Занотуйте суперечності, поки опитуваний дає свідчення.
- Подбайте про перерву для того, щоб зрозуміти, що саме було сказано, та про те, яким чином можна з'ясувати будь-яке питання. Визначте тип суперечностей, що виникли.
- Визначте, що вам необхідно знати про суперечності — чому вони виникли?
- Не слід прямо висловлювати постраждалій особі / свідку незадоволення щодо суперечностей.
- Не натякайте на те, що вони брешуть.
- Долайте будь-які суперечності витончено та професійно.

- Використовуйте питання відкритого типу для того, щоб отримати інформацію, необхідну для аналізу того, чому виникла суперечність.
- Гарний зв'язок із свідками дозволить вам краще вирішити проблему суперечностей.
- Визначте, чи існують заходи, що можуть зменшити травму, знизити рівень страху або стресу, адже це може бути причиною деяких суперечностей.
- Не піддавайтеся бажанню розповісти свідку, яку версію подій ви вважаєте правильною.
- Подумайте про можливість скоротити або завершити опитування раніше, якщо проблема потребує окремого вирішення.

Завершення

Вам не слід закінчувати опитування раптово, а краще обрати безпечну кінцеву точку. Вони повинні запитати опитуваного, чи хоче він / вона щось додати, пояснити, чи є у них запитання та пояснити наступні стадії процесу постраждалій особі / свідку. Ви повинні пам'ятати, що опитування може викликати спогади та почуття, і це цілком нормально. Ви повинні переконатися, що потерпілий / свідок не перебуває в емоційному стані і щоб їй було кому зателефонувати чи до кого піти після опитування. Ви повинні домовитися, як знову вступити в контакт один з одним, включаючи альтернативні способи контакту. Ви повинні переконатися, що опитувана особа знає про можливість надання нею додаткової інформації, якщо вона її згадає. Поясніть постраждалій особі / свідку, що робити, якщо вони пригадають більше інформації в подальшому. Вони можуть, наприклад, занотувати, якщо пригадають щось ще, перш ніж вийти на контакт з вами. Етап завершення опитування хороший час для того, щоб опитувана особа підтвердила інформовану згоду на передачу її свідчень до міжнародних судових інстанцій, за потреби. Потерпілі / свідки повинні розуміти, що в них є можливість вільно змінити свою думку щодо участі в кримінальному процесі.

На цьому етапі ви можете задати такі питання опитуваній особі: чи мають він / вона щось додати, або чи якийсь аспект, пов'язаний з подією, залишився не обговорений; чи є в неї / нього якісь питання або зауваження. Можливо, у неї / нього є переживання або зауваження щодо їх персональної безпеки або будь-якого іншого запитання. Якщо вони ставлять запитання, відповідайте чесно, а якщо ви не знаєте відповіді, скажіть про це. Обговоріть з постраждалою особою / свідком її / його потреби та поясніть їй / йому, які є можливі шляхи їх забезпечення. У разі, якщо постраждала особа / свідок не погоджується на допомогу, надайте їй / йому контактну інформацію надавачів послуг, щоб вони мали можливість сконтактувати з ними пізніше, якщо передумують.

Будьте готові до нової інформації та повернення на етап «Розповідь» за необхідності. Може статися, що постраждала особа / свідок надасть істотну інформацію, яка ще не обговорювалася на цій стадії.

Оцінка

Після закінчення опитування слід проводити повний дебрифінг безпосередньо після цього або в той же день. Дебрифінг дозволяє порівнювати записи та обговорювати версії сказаного. Оцінювати отриману інформацію та визначати, чи були досягнуті цілі та завдання опитування. З цією метою ви можете поставити собі такі запитання:

- Яку якість мають зроблені записи?
- Стосовно вашого плану опитування та початкових завдань, чи переглядалися вони протягом процесу опитування? Як що так, то чому?
- Чи виконали ви початкові (або переглянуті) завдання?
- Чи отримали ви інформацію про всі складові / пункти, необхідні для підтвердження злочину сексуального насильства, про який йшлося?
- Яка додаткова інформація у вас є зараз?
- Чи сумісна вона з уже отриманими доказами?
- Чи існують конфлікти, які потребують вирішення?
- Які додаткові запити вам потрібно зробити за результатами цього опитування?

Уся зібрана інформація повинна бути оцінена щодо надійності та дійсності. Надійність стосується джерела інформації і чи є це джерело по суті вірогідним. Дійсність, у свою чергу, стосується того, чи сама інформація є точною та відображає правдиву картину подій. Визначення надійності та вірогідності інших типів інформації, з іншого боку, може вимагати залучення більшої кількості експертів. *Краще проводити оцінку надійності джерела і вірогідності інформації окремо, щоб уникнути автоматичного пов'язування надійного джерела з вірогідною інформацією та навпаки.*

Під час оцінки надійності джерела зверніть увагу на таке:

- Хто надав свідчення: якими є їх політичні, соціальні, сімейні або інші групові об'єднання?;
- Як вони надають свідчення? У якій ролі вони виступають: чи вони, власне, самі постраждали, чи вони дають свідчення щодо чогось, що побачили чи почули безпосередньо?;
- Чому було надано докази? Чи є мотивація виправданою?

Дійсність інформації. Ви повинні оцінювати інформацію, що міститься у показаннях, та перевіряти максимально можливу кількість фактів, що є в цьому показанні. Чим більш детальною і точною є інформація, тим більш імовірно, що вона вважатиметься вірогідною та надійною як доказ. Під час проведення оцінки індивідуальних свідчень необхідно оцінювати таке:

Суперечності у свідченнях. Чи існують розбіжності в індивідуальних показаннях про те, що сталося? Зокрема, з точки зору місця розташування, методів, хто був залучений, скільки людей були присутні?. Невідповідність доказів та упущення під час опитування можуть бути наслідком непорозумінь між особою, яку

опитують та тим, хто проводить опитування. У деяких випадках у людини може бути відсутній словниковий запас для опису того, що з нею сталося. У рамках завершального опитування слід надати жертві можливість переглянути попередні заяви, щоб освіжити її пам'ять. Вона може забажати виправити, змінити або доповнити раніше надану інформацію. Таким чином, можна обмежити ризик повторної травми, поставивши лише додаткові, уточнюючі запитання.

Прогалини в хронології. Чи має сенс послідовність і час, коли відбуваються події? Чи існують великі невраховані у показаннях періоди часу?.

Суперечності між свідченнями та (або) між показанням та іншими доказами. Чи співпадає свідчення з іншим свідченням, зібраним щодо тих самих фактів та обставин? Чи відповідає свідчення іншим частинам інформації, що містять потенційні докази про акт, обставини чи контекст, у якому він відбувався?

Типи суперечностей можуть включати:

- незначні відмінності в деталях чи перспективах, які можуть конфліктувати прямо чи опосередковано;
- нечіткі деталі, які можуть змінюватися залежно від обставин або навколо викладення фактів;
- явна помилка у фактах;
- конфлікт прямих свідчень свідка, чутки та вторинна інформація (отримана від інших осіб);
- виокремлення інформації або частини викладення фактів;
- випадкові, протилежні або конфліктуючі свідчення;
- очевидне перебільшення;
- потенційна неправдива інформація.

Пояснення суперечностей. Суперечності та протиріччя не є рідкістю, і не обов'язково свідчать про ненадійність свідків, їх нечесність або недобросовісність.

Деякі суперечності є прийнятними, але вони мають бути належним чином ідентифіковані, розглянуті та пояснені. Зрозуміло, що ви не завжди матимете можливість негайно виявляти суперечність під час самого опитування, коли можна негайно отримати пояснення. Тому ви можете залучати свідків до з'ясування найбільш суттєвих суперечностей. Вони можуть надати обґрунтовані пояснення або визначити додаткові джерела інформації, які здатні об'єктивно підтвердити їх заяви у разі потреби.

Після того як інформацію буде зібрано та оцінено, ви зможете визначити, для встановлення якого злочину сексуального насильства вони мають достатньо доказів і яких, якщо такі є, додаткових доказів ви можете потребувати.

Наприклад: ви можете оцінювати зібрані докази та визначати, що вони здатні констатувати зґвалтування як потенційний злочин проти людяності. Для перевірки цього, ви повинні в першу чергу поставити такі запитання:

- Які докази було зібрано, щоб довести, що «злочинець напав на особу, у результаті чого відбулося проникнення, хоча і неглибоке, у будь-яку частину тіла постраждалої особи або злочинця статевим органом, або будь-яким

предметом чи частиною тіла в анальний чи генітальний отвір постраждалої особи»?

- Які докази було зібрано, щоб показати застосування сили або примусові обставини?

Якщо ви встановлюєте наявність інформації, яка свідчить про можливе вчинення злочину проти людяності, ви повинні знайти відповіді на такі запитання:

- Яка інформація була зібрана, щоб підтвердити висновок, що така поведінка є частиною широкомасштабного або систематичного нападу?
- Яка інформація підтверджує висновок про те, що напад був спрямований проти цивільного населення?
- Яка інформація підтверджує висновок про те, що підозрюваний знав, що його поведінка є частиною або може бути частиною нападу на цивільне населення?
- Яка інформація підтверджує висновок про те, що напад здійснювався відповідно до, або на виконання, державної або організаційної політики щодо здійснення такого нападу?

ДОДАТОК 1.

Орієнтовний перелік питань для проведення опитування осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом

Приклади запитань відкритого типу:

- Розкажіть мені все, що сталося від моменту, коли у той день ви вийшли зі школи, до того, як солдати відпустили вас наступного дня. Я хочу дізнатися крок за кроком усі нюанси подій, які ви можете згадати.

Приклади уточнюючих питань:

- Ви згадали декількох чоловіків. Можете сказати мені, скільки чоловіків було в кімнаті, коли від вас вимагали зняти одяг? Якщо ви непевні, чи є на це причина та яка? (Наприклад, вони продовжували входити та виходити з кімнати; були зав'язані очі; було надто страшно підняти очі).
- Який одяг носили нападники? Ви згадали, що солдати носили уніформу, будь ласка, опишіть мені цю уніформу... Якого кольору вона була?
- Що сталося 26 лютого?
- Що вони зробили з цією частиною вашого тіла?
- До якої організації належали солдати, яких ви згадали? Як ви дійшли такого висновку?
- Хто зробив це з вами?
- Коли це сталося?
- Де ви були, коли це сталося? Як ви туди потрапили?
- Як ви дізналися, що це був керівник?

Примітка: Переконайтеся, що всю інформацію, щодо якої ви запитуете ви отримували раніше від опитуваної особи.

Приклади запитань закритого типу:

- Він використовував презерватив?

Приклади запитань щодо акту. Наприклад, які встановлюють конкретні складові зґвалтування:

- Якщо можливо, якщо це не занадто важко для вас, спробуйте, будь ласка, описати мені, що вони вам робили? Я знаю, що це може бути непросто, не поспішайте, будь ласка.
- Якщо вона / він каже, що її / його «зґвалтували» по черзі, або використовується якийсь сленг чи загальна термінологія, що, як ви знаєте, означає зґвалтування, ви повинні довести запитання до кінця, щоб отримати фактичний опис проникнення.
- Коли ви говорите, що вас зґвалтували, чи можете ви, будь ласка, розповісти мені, що саме вони робили, коли ґвалтували вас?
- Мені буде набагато легше зрозуміти, що трапилось, якщо буде більше деталей. Якщо можете, розкажіть мені, будь ласка, яка частина вашого тіла була травмована.

- Що вони використовували, щоб зробити це?
- Чи могли б ви, будь ласка, описати нам обставини, які були у вашому оточенні, коли відбувалися ці події?
- Чи можете ви розказати нам, де ви були?
- Хто був поряд?
- Що відбувалось?
- Чи можете ви, будь ласка, описати місцевість навколо?

Приклади запитань щодо контексту. Наприклад, для встановлення складових згвалтування як злочину проти людяності:

- Чи можете ви розповісти мені, що ще відбувалося до скоєння актів, які ви описали?
- Чи можете ви розповісти мені, що ще відбувалося під час скоєння актів, які ви описали?
- Чи можете ви розповісти мені, що ще відбувалося після скоєння актів, які ви описали?
- Чи можете ви розповісти мені про тих людей, яких ви згадували?;
- Як вони були одягнені?
- Що вони несли?
- Звідки вони прийшли?
- Які військові об'єкти або обладнання, або персонал, якщо такі були, знаходились поблизу?
- Чи можете ви описати, яким чином здійснювався напад, про який іде мова?
- Що трапилось спочатку, що після цього, і що ще пізніше?
- Чи знаєте ви про когось ще, з ким поводитися аналогічним чином?
- Як ви дійшли такого висновку?
- Чи були ви свідком інших інцидентів нападів, схожих на той, що ви тільки-но описали?

Приклади запитань про злочинця, які допоможуть встановити, в якій ролі він вчинив злочин та який вид відповідальності передбачається за скоєний ним злочин. Наприклад, пряма відповідальність (на противагу відповідальності командира / начальника):

- Чи можете ви описати тих осіб, які, з ваших слів, скоювали акти, про які ви мені розказали?
- Чи можете ви описати мені їх одяг?
- Чи можете ви описати якісь особливі прикмети їх зовнішності, наприклад, зачіску / взуття / інше?
- Що вони, можливо, тримали в руках?
- Що вони несли?
- Чи можете ви описати їх зброю / обладнання / транспортні засоби тощо?
- Чи мали ви нагоду спостерігати когось у ролі лідера?
- Чи довелося вам почути, щоб ця особа (ці особи) щось казала (казали)?
- Що вони казали?
- Кому вони це казали?

- За яких обставин вони це казали?
- Які були наслідки або реакція щодо того, що вони казали?
- Чи мали ви нагоду спостерігати за спілкуванням між особами в цій групі?
- Що вам вдалося побачити у їх спілкуванні?
- Чи доводилось вам почути, як вони звертаються один до одного по імені, за титулом / рангом, посадою тощо?

Ви також повинні ставити окремі запитання, щоб визначити, «хто», «що», «коли», «де», «як» та «звідки ви знаєте» або «що привело вас до висновку», що ця особа займала позицію лідера.

Запитайте опитувану особу, якщо це доцільно, чи є в нього / неї відповідні фотографії, відеозаписи або текстові повідомлення на мобільному телефоні або інші докази.

- Хто був зі свідком під час інциденту? Надайте якомога більше інформації про кожну людину, наприклад:
 - ім'я;
 - дата народження;
 - ким вони є по відношенню до інших присутніх, наприклад, сусід, брат, друг;
 - якщо це посадова особа, зазначити орган, в якому вони працюють, та своє звання;
 - якщо вони незнайомі свідку, будь-які відмінні риси, одяг чи будь-які інші ознаки.
- Що бачив свідок?
- Що сказали чи зробили всі присутні?
- Що сталося в результаті інциденту?
- Чи було завдано вам матеріальної шкоди? Якщо так, то ким і як це було викликано?
- Надайте якомога більше інформації про учасників, включаючи:
 - будь-які використані імена;
 - звання залучених осіб;
 - будь-які позначення на уніформі чи транспортних засобах;
 - використовувані мови;
 - зброя чи інші використовувані інструменти;
 - будь-які інші ознаки, такі як борода або вуса, рани тощо.
- Який був стан здоров'я потерпілого чи майна потерпілого до інциденту?
- Що зробили свідок та інші присутні одразу після події?
- Якщо жертв забрали:
 - Як їх забрали?
 - Хто їх підібрав і як вони виглядали?
 - Чи був хтось ще з ними?
 - Куди їх привезли?
 - Скільки часу вони там були?
- Якщо вони були переведені в інше місце, то коли це сталося і де це було?
- Чи є інші свідки подій, які раніше не були ідентифіковані? Якщо так, то чи знає свідок, як з ними зв'язатися?

Наслідки інциденту для потерпілого.

- Які наслідки спричинив інцидент для потерпілого?
- Чи була заподіяна шкода здоров'ю потерпілого? Якщо так, надайте детальну інформацію про те, коли, де і яку шкоду було завдано.
- Чи була заподіяна емоційна чи психологічна шкода потерпілому, у тому числі від стресу? Якщо так, надайте детальну інформацію про те, коли, де і яку шкоду було завдано.
- Чи звертався потерпілий за медичною чи якоюсь іншою допомогою? Якщо так, то до кого? У чому полягала медична допомога та якою була її важливість? Яке поточне лікування було рекомендоване?
- Чи відчуває потерпілий якісь фізичні, емоційні чи психологічні наслідки внаслідок інциденту?

Запитання, яких потрібно уникати:

- Навідні (провокаційні) запитання.
- Запитання, які натякають або припускають факти, або наводять на конкретну відповідь:
 - Це сталося, коли він зняв із вас одяг?
 - Він вас ударив?
 - Вони привели вас до табору?
 - Це був той самий командир, якого ви бачили раніше?
- Запитання з багатьма елементами.
- Запитання, які містять різнобічні елементи і через це можуть бути складними для розуміння та відповіді: Як вони виглядали та що вони сказали?
- Запитання з вимушеною відповіддю.
- Запитання, які зазвичай обмежують відповідь варіантом того, хто його ставить: Уніформа була зеленою чи блакитною?
- Не слід дозволяти ставити такі питання, як «ви є (були) незайманою?», оскільки вони можуть бути неприємними для постраждалих та недоречними, щоб довести або спростувати ймовірні злочини. Взагалі кажучи, наведення будь-яких доказів із цього питання слід забороняти, якщо потерпілий не погоджується, що це важливо для неї, щоб задокументувати фізичні, психічні та соціальні наслідки злочину.

Ви можете аргументувати застосування процедур, які виключають такі питання спираючись на міжнародну практику.

ДОДАТОК 2.

Елементи злочинів, що визначають інформацію, яка має значення для кримінальних розслідувань злочинів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом

Більшість злочинів СНПК є злочинами проти людяності, воєнними злочинами, а також можуть бути злочином геноциду. Склади цих злочинів викладені у статті 6-8 Римського статуту, а також деталізовані в окремому документі Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) «Елементи злочинів».

Елементи катування:

- Злочинець завдав тяжкого фізичного або психічного болю чи страждань одній або більше осіб.
- Така особа або особи були під вартою або під контролем злочинця.
- Такий біль або страждання не виникли лише в результаті законних санкцій та не були пов'язані з такими санкціями чи характерні для них.
- Правопорушник спричинив біль чи страждання з такими цілями: отримання інформації або зізнання, покарання, залякування чи примусу із будь-яких причин на основі будь-якої дискримінації (застосовано лише до катувань як воєнного злочину).

Елементи зґвалтування:

- Правопорушник вторгся в тіло людини вчинком, що призвів до проникнення, хоча б і неглибокого, будь-якої частини тіла постраждалої особи або злочинця статевим органом, або анального чи генітального отвору постраждалої особи будь-яким предметом або будь-якою частиною тіла.
- Проникнення було здійснене силою, або погрозою сили чи примусу, такими як страх насильства, примусу, затримання, психологічного пригнічення чи зловживання владою стосовно такої особи іншою особою, або зловживанням примусовими обставинами, або проникнення було здійснене щодо особи, нездатної надати справжню згоду.

Елементи сексуального рабства:

- Правопорушник застосував будь-яку або усі можливості, які надають право власності над однією чи більше осіб, такі як купівля, продаж, позичання або обмін такої особи або осіб, або застосовуючи до них подібне позбавлення свободи.
- Правопорушник примусив таку особу або осіб взяти участь у одному чи більше актах сексуального характеру.

Елементи примусового об'єднання чи примусового шлюбу:

- Нав'язування злочинцем примусового подружнього об'єднання постраждалій особі.

- За допомогою погроз чи фізичної сили, спричинених словами чи іншою поведінкою злочинця.

Елементи примусу до проституції:

- Правопорушник примусив одну або більше осіб до участі в одному чи більше актах сексуального характеру силою або за допомогою погроз застосування сили або примусу, наприклад, викликаним страхом насильства, фізичним примусом, утриманням під вартою, психологічним тиском чи зловживанням владою проти такої особи чи осіб або іншої особи, або скориставшись примусовим середовищем чи неможливістю такої особи або осіб надати справжню згоду.
- Правопорушник або інша особа отримала або передбачала отримання грошової чи іншої вигоди в обмін на акти сексуального характеру або у зв'язку з ними.

Елементи примусової вагітності:

- Правопорушник ізолював одну або більше жінок та примусив завагітніти з метою впливу на етнічний склад будь-якого населення або здійснення інших серйозних порушень міжнародного законодавства.

Елементи примусової стерилізація:

- Правопорушник позбавив одну або більше осіб здатності біологічного відтворення.
- Ці дії не було виправдано медичним або госпітальним лікуванням такої особи чи осіб і не було здійснено з їх справжньої згоди.

Елементи сексуального насильства:

- Правопорушник здійснив акт сексуального характеру проти однієї чи більше осіб, або примусив одну або більше осіб до участі в одному або більше актах сексуального характеру силою або за допомогою погроз застосування сили або примусу, наприклад, викликаним страхом насильства, фізичним примусом, утриманням під вартою, психологічним тиском чи зловживанням владою проти такої особи чи осіб або іншої особи, або скориставшись примусовим середовищем чи неможливістю такої особи або осіб надати справжню згоду.
- Така поведінка мала тяжкість, порівняну з іншими злочинами проти людяності.
- Правопорушник усвідомлював фактичні обставини, якими визначається тяжкість дій.

Елементи переслідування:

- На порушення міжнародного законодавства, правопорушник значною мірою позбавив одну або більше осіб їх фундаментальних прав.
- Правопорушник цілився на особу чи осіб через їх ідентичність або групу чи колектив, або переслідував групу чи колектив як такі.
- Таке переслідування відбувалося через політичні, расові, національні, етнічні, культурні, релігійні, ґендерні (як це визначено у пункті 3 статті 7 Статуту) або інші підстави, які загалом визнаються як неприпустимі відповідно до міжнародного права.

- Поведінка здійснювалася у зв'язку з будь-якою дією, зазначеною у пункті 1 статті 7 Статуту, або будь-яким іншим злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду.

Загальні елементи злочинів проти людяності:

- Злочини були вчинені як частина широкомасштабного або систематичного нападу.
- Напад було здійснено проти цивільного населення.
- Безпосередній правопорушник знав або мав намір, щоб вчинок становив частину нападу на цивільне населення.
- Напад здійснювався відповідно до, або на виконання, державної або організаційної політики щодо здійснення такого нападу (юрисдикційний елемент, який може або вимагатися, або ні у юрисдикції, у якій ви здійснюєте документування).

Загальні елементи воєнних злочинів:

- Злочин було скоєно під час (міжнародного або внутрішнього) збройного конфлікту.
- Злочин був пов'язаний із збройним конфліктом.
- Постраждала особа була особою, під захистом однієї з або декількох Женевських конвенцій.
- Правопорушник знав, що постраждалу особу захищали.
- Правопорушник усвідомлював фактичні обставини, якими ситуація визначається як обставини збройного конфлікту.

Загальні елементи геноциду:

- Здійснення будь-якого з таких основних злочинів: Вбивство членів групи; Заподіяння членам групи тяжкої фізичної або психічної шкоди; Навмисне заподіяння шкоди умовам життя групи з розрахунком викликати її фізичне знищення, цілковите або часткове; Здійснення заходів із наміром не допустити народження у групі; Примусова передача дітей із групи в іншу групу.
- Будь-які дії, зазначені у пункті 1 вище, вчинені з наміром знищення, цілковитого або часткового, національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої.

Щодо визначення основних понять, які мають значення для кваліфікації діянь, та для визначення того, яку інформацію необхідно отримувати під час опитування, варто зазначити, що термін «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» не використовується в договорах МГП і не є по своїй суті юридичним поняттям. Однак воно все частіше використовується в практиці і розуміється як синонім сексуального насильства, що дорівнює порушенням МГП.

МГП застосовується лише в ситуаціях збройного конфлікту та щодо дій, які мають прямий або принаймні достатній зв'язок із збройним конфліктом. Визначення поняття та рівня такого зв'язку не можна знайти в договорах МГП і воно в основному було розроблено в практиці міжнародних судових установ з метою

визначення юрисдикції трибуналів, або встановлення того, чи був вчинений воєнний злочин. Проте стверджується, що вимога зв'язку для розрізнення воєнних злочинів / інших порушень МГП від загально-кримінальних злочинів, які можуть бути скоєні під час збройного конфлікту, але які не мають з ним зв'язку, існує як в рамках МГП, так і міжнародного кримінального права. У цьому конкретному контексті поняття взаємозв'язку має визначатися подібним чином як у міжнародному кримінальному праві, так і в МГП. Зрештою, щоб вважатися воєнним злочином, має бути визнана застосовність до конкретної ситуації чи події норма МГП. Щоб прояснити поняття зв'язку в цьому контексті, можна розглянути такий приклад.

У контексті неміжнародного збройного конфлікту, якщо військовий командир вчинить злочин зґвалтування щодо підлеглого солдата у військовій казармі як покарання, що він міг вчиняти і в мирний час, без жодного зв'язку з ситуацією збройного конфлікту, МГП не застосовуватиметься до цього акту. Проте це зґвалтування було б / повинно бути заборонене національним законодавством. Це також є порушенням прав людини, якщо військовий командир вчинив зґвалтування у своєму службовому статусі (тобто, використовуючи своє владне становище). З іншого боку, у тому самому збройному конфлікті, якщо військовий командир зґвалтує особу, затриману з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, такий акт явно є порушенням МГП та міжнародного права прав людини. Зв'язок тут впливає з кількох елементів: особи злочинця (військового командира), особи жертви (особи, затриманої з причин, пов'язаних із збройним конфліктом) та контексту (ситуація вразливості затриманих перед керівництвом).

Крім того, у рішенні Міжнародного кримінального трибуналу по Югославії встановлено, що для констатації існування вищезгаданого зв'язку необов'язково, щоб значні зіткнення відбувалися в той час і в місці, в якому ймовірно були вчинені злочини. Достатньо, щоб ймовірні злочини були тісно пов'язані з бойовими діями, що відбуваються в інших частинах територій, які контролюються сторонами конфлікту. Не обов'язково, щоб злочин був «частиною політики чи практики, офіційно схваленої однією зі сторін конфлікту, або щоб діяння фактично сприяли проведенню політики, пов'язаної з веденням війни або в інтересах сторони конфлікту».

У справі Кунарака, яка є однією з ключових для визначення такого взаємозв'язку, апеляційна палата постановила, що різниця між воєнним злочином та загально-кримінальним злочином полягає в тому, що воєнний злочин вчиняється в тісному зв'язку та з огляду на навколишнє середовище — збройний конфлікт у якому він скоєний. Не обов'язково такий злочин повинен бути заздалегідь спланованим чи підтримуватися будь-якою формою політики. Збройний конфлікт не обов'язково є причиною вчинення злочину, але існування збройного конфлікту повинно, як мінімум, відігравати істотну роль у здатності злочинця його вчинити, його рішенні вчинити, способі або меті вчинення. Отже, якщо вдасться встановити, що винний діяв на підтримку збройного конфлікту або під його виглядом, цього буде достатньо, щоб зробити висновок, що його дії були тісно пов'язані зі збройним конфліктом.

У цій справі Апеляційна палата також визначила низку факторів, які дозволяють визначити, чи достатньо пов'язаний ймовірний злочин зі збройним конфліктом, щоб вважати його воєнним злочином (і, отже, порушенням МГП). До таких факторів трибунал відніс такі: злочинець є учасником бойових дій; потерпілий не є комбатантом; потерпілий є членом протилежно воюючої сторони; цей акт, частково, служить кінцевій меті воєнної кампанії; злочин скоєно як частину або в контексті службових обов'язків злочинця. Ці фактори не є вичерпними, проте вони також не є кумулятивними.

СНПК, зокрема зґвалтування, іноді кваліфікується як «зброя війни» та / або як «метод ведення війни». Під методом ведення війни зазвичай розуміють спосіб застосування зброї, або будь-який специфічний тактичний або стратегічний спосіб ведення бойових дій, призначений для подолання та ослаблення супротивника. Іноді до сексуального насильства вдаються як до тактичного або стратегічного способу подолання та послаблення супротивника, прямо чи опосередковано, завдаючи шкоди цивільному населенню, яке сприймається як підтримка противника. Особливо це стосується тих випадків, коли вони здійснюються систематично та охоплюються вказівками командування. Саме в цьому сенсі сексуальне насильство іноді можна розглядати «методом ведення війни».

ДОДАТОК 3.

Перелік положень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які регламентують заборону сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом

Норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини закріплюють чітку заборону зґвалтування та інших форм сексуального насильства в будь-який час. Окрім прямої заборони, сексуальне насильство також підпадає під заборону катувань або жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання. Притягнення до відповідальності за порушення цих норм здійснюється в рамках чотирьох категорій міжнародних злочинів: *геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії*.

Нижче наведений загальний перелік міжнародних документів, які передбачають заборону вчинення будь-яких видів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Бланкетна норма статті 438 Кримінального кодексу України відсилає саме до цих міжнародних договорів, які регламентують перелік та елементи воєнних злочинів.

Міжнародне гуманітарне право:

- 1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року** (ст. 27 – Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність).
- 2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року**, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року (статті 75 та 76 передбачають заборону «знущання над людською гідністю, зокрема, принижуюче й образливе поведження, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі» та надає жінкам безпосередній захист від «зґвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань»).
- 3. Женевські конвенції** (спільна стаття 3 – забороняє сексуальне насильство через заборону «насильства над життям й особистістю, зокрема всіх видів вбивств, завдання каліцтв, жорстокого поведження й катування», а також заборону «наруги над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поведження»).
- 4. Римський статут Міжнародного кримінального суду** (стаття 6 «Геноцид» – Здійснення заходів із наміром не допустити народження у групі; стаття 7 «Злочини проти людяності» – зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-які інші форми сексуального насильства, які досягають

певного рівня тяжкості; стаття 8 «Воєнні злочини» — зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація та будь-які інші види сексуального насильства, що також є грубим порушенням Женевських конвенцій).

Звичаєве гуманітарне право:

1. Звичаєве МГП також забороняє зґвалтування та інші форми сексуального насильства. Ця заборона застосовується як у міжнародних, так і в немеждународних збройних конфліктах.
2. Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди був першим міжнародним трибуналом, який визнав, що зґвалтування та сексуальне насильство можуть становити геноцид, у своєму прецедентному рішенні у справі «Прокурор проти Акаєсу» 2 вересня 1998 року. Цей трибунал дійшов висновку, що «зґвалтування та сексуальне насильство, безсумнівно, становлять завдання постраждалим тяжкої фізичної та психічної шкоди. У цій справі трибунал також постановив, що сексуальне насильство є «будь-яким актом сексуального характеру, що вчиняється щодо будь-якої особи за обставин, які носять примусовий характер». Однак, використаний тут термін «акт сексуального характеру» є доволі широким, а його складові можуть варіюватися від вчинення фізичних дій до коментарів із сексуальним підтекстом на адресу іншої особи. Крім того, термін «примусовий» слід розуміти в широкому сенсі та включати до нього не лише прояв фізичної сили, а й погрози, залякування, вимагання та інші форми примусу. Тому в рішенні Трибуналу вказується, що «сексуальне насильство не обмежується фізичним вторгненням в людське тіло і може включати дії, не пов'язані з проникненням або навіть фізичним контактом». З цього визначення випливає, що сексуальне насильство виходить за рамки самого лише зґвалтування.
3. В рішенні від 21 березня 2016 року Міжнародний кримінальний суд визнав винним Жан-П'єр Бемба Гомбо за двома пунктами злочину проти людяності (вбивство та зґвалтування) та за трьома пунктами воєнних злочинів (вбивство, зґвалтування та мародерство). У своєму рішенні Судова палата засудила пана Бембу за статтею 28 (а) Римського статуту як особу, що фактично виконувала обов'язки військового командира, який знав, що військові сили під його фактичною владою та контролем вчиняли або мали намір вчинити злочини проти людяності через вбивства шляхом скоєння зґвалтування і воєнних злочинів вбивства, зґвалтування та мародерства. Палата дійшла висновку, що ці злочини були наслідком нездійснення паном Бембою належного контролю та що він мав послідовну інформацію про злочини, вчинені солдатами, над якими він мав вищу фактичну владу та контроль. Така влада поширювалася на логістику, комунікації, воєнні операції, стратегію та дисципліну. Хоча він і не був присутнім фізично на території конфлікту, проте підтримував постійну віддалену присутність, вимагаючи та отримуючи регулярні, якщо не щоденні, доповіді та здійснюючи свою владу, зокрема шляхом прийняття найважливіших рішень, таких як введення та виведення військ, постачання зброї та боєприпасів.

4. 30 травня 2016 року Надзвичайні африканські палати в Сенегальських судах визнали винним та засудили колишнього президента Чаду, Хіссена Хабре, до довічного ув'язнення за воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні в Чаді з 1982 по 1990 рік. Зокрема, його визнали винним у катуваннях як окремому злочині та як злочині проти людяності, а також у зґвалтуванні та сексуальному рабстві як злочинах проти людяності стосовно зґвалтування затриманих жінок тюремними охоронцями та солдатами. Хабре також визнали винним за вчинене зґвалтування Хадіджи Хассан Зідан, спираючись винятково на її свідчення. Палата проаналізувала надійність свідчень постраждалої з урахуванням ґендерної специфіки, беручи до уваги, зокрема, що хоча її свідчення дещо змінилися з часом, «причини, що виправдовують ці зміни, переконливі та не впливають на її надійність як свідка». Крім того, Палата зробила висновок, що «неточності або упущення в свідченнях Хадіджи Хассан Зідан обумовлені лише труднощами згадати у суді факти, які вона намагалася забути, щоб вижити в особливо тяжких та ворожих умовах для жінок, постраждалих від сексуального насильства».

Міжнародне право прав людини

1. Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (стаття 1 – «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа, чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, підбурювання, чи з їх відома, або за їх мовчазної згоди).
2. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року забороняє «дискримінацію щодо жінок в усіх її формах», яка включає ґендерно-обумовлене насильство, в тому числі сексуальне.
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 2011 року (Стамбульська конвенція) у статті 36 закріплює зобов'язання держав-учасниць вживати необхідних заходів для криміналізації зґвалтування та інших форм сексуального насильства. При цьому, форми насильства, які нею охоплюються, не зникають під час збройного конфлікту або окупації, тому Конвенція поширюється на злочини, вчинені під час збройного конфлікту та доповнює норми міжнародного гуманітарного та кримінального права.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3 – Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню).

ДОДАТОК 4.

Міжнародні стандарти проведення опитування потерпілих від / свідків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом

Ключовий етичний принцип, що лежить в основі документування СНПК, — зобов'язання, щонайменше, не завдавати шкоди. Це означає, що документатори повинні повністю усвідомлювати можливі негативні наслідки від документування свідчень на постраждалих та інших свідків; бути готовими до шкоди, яку можуть завдати такі наслідки; вжити заходів, щоб запобігти такій шкоді або мінімізувати її.

Додаткової серйозної шкоди можуть завдати неналежне розслідування та реагування правоохоронних органів, а саме, спроби документування з боку погано навчених, не підготовлених або таких спеціалістів, які керуються лише результатами та не вважають потерпілого пріоритетним у своєму підході, не планують належним чином свої оперативні заходи та не застосовують стратегії зменшення потенційної шкоди.

Дотримання принципу «не завдати шкоди» не повинно автоматично інтерпретуватися як причина не здійснювати документування СНПК. Навпаки, це може прокласти шлях до безпечного та етичного надання постраждалим можливості говорити вголос, одночасно визначаючи можливі механізми підтримки для них. Це, в першу чергу, означає повагу та підтримку потерпілих.

Інформована згода є процесом і включає надання згоди на всіх етапах документування. Усі особи, які залучені до процесу документування та проведення опитування, повинні дати інформовану згоду на кожну застосовну стадію процесу, яка може включати таке:

1. бути опитаними та (або) оглянутими;
2. бути сфотографованими;
3. бути перенаправленими до будь-яких служб підтримки;
4. передача їх інформації та контактів третій стороні.

Також важливо, щоб документатори та служби підтримки жертв діяли таким чином, щоб відображати розуміння гендерного впливу сексуального насильства на жінок у суспільстві. Це вимагає контекстного розслідування та оцінки доказів, беручи до уваги конкретні потреби жертви, бажання та ризику, а також реагування на їхні різноманітні здібності, виклики та вразливості залежно від того, ким вони є та контексту, в якому вони перебувають.

Не завдати шкоди — це етичний принцип, орієнтований на постраждалих, який широко використовується у внутрішніх та міжнародних розслідуваннях сексуального насильства та кримінальних розслідуваннях. Цей метод закладений в основу розслідування злочинів сексуального насильства. Принцип «не зашкодь» вимагає, щоб документатори усвідомлювали можливі негативні аспекти процесу кримінального правосуддя та вжили заходів, які запобігають або мінімізують цей вплив.

Інформована згода та обмін інформацією. Це означає, що адвокати та захисники повинні активно і ретельно пояснювати потерпілим / свідкам, що відбуватиметься з ними на різних етапах, чітко уявляти, як інформація особи буде використовуватися на кожному етапі, і запитувати її, чи погоджується вона на це. Цей принцип є дуже важливим для формування довіри.

Конфіденційність є ще одним важливим чинником для побудови довіри з потерпілими та свідками та ключовим кроком для того, щоб спонукати їх розкрити інформацію, яка є важливою для встановлення винних. Під час будь-якого контакту з жертвами, вони повинні бути проінформовані про порядок доступу, забезпечення конфіденційності та процесу передання наданої ними інформації третім особам. А також хто і в який момент матиме до неї доступ. Їм слід повідомити, що судові рішення будуть загальнодоступними (за запитом на інформацію, яка буде визнана загальнодоступною), та що імена потерпілих, підозрюваних та свідків та їх особисті дані можуть бути відредаговані.

Більшість міжнародних кримінальних трибуналів забороняють ставити питання стосовно попередньої та подальшої сексуальної поведінки постраждалих. Такі питання можуть бути особливо принизливими та, у контексті воєнних злочинів, злочинів проти людяності й актів геноциду, вважаються зайвими і недоречними. Доречні питання стосуються навколишніх обставин та того, дозволяли вони чи не дозволяли постраждалим вільно погодитися на сексуальні акти з підозрюваним у конкретному випадку.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. URL: http://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf.
2. Mary Schollum, Investigative interviewing: New Zealand Police, September 2005. Investigative interviewing, College of Policing.
3. Directive 2012 / 29 / EU, Article 23.2 (a).
4. Preventing and Combating Domestic Violence against Women, A learning resource for training law enforcement and justice officers, January 2016.
5. The Impact of Trauma on Adult Sexual Assault Victims, Canada Department of Justice.
6. Interviewing the Victim: Techniques Based on the Realistic Dynamics of Sexual Assault, Sergeant Joanne Archambault and Kimberly A. Lonsway.
7. Effectively Investigating, prosecuting and adjudicating sexual violence cases: A Manual For Practitioners In Georgia, Carolyn Edgerton Tamar Dekanosidze Goga Khatiashvili Natia Barbakadze Londa Bitchikashvili, 2021. URL: https://live-equality-now.pantheonsite.io/wp-content/uploads/2021/11/Effectively_Investigating_Prosecuting_and_Adjudicating_Sexual_Violence_in_Georgia_-_A_Manual_-_English.pdf
8. UN Women, Addressing Conflict-Related Sexual Violence: An Analytical Inventory of Peacekeeping Practice, June 2010. URL: www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/en/04DAnAnalyticalinventoryofPeacekeepingPracti.pdf; UN Department of Political Affairs, Guidance for Mediators: Addressing Conflict-Related Sexual Violence in Ceasefire and Peace Agreements, New York, 2012. URL: www.un.org/wcm/webdav/site/undpa/shared/undpa/pdf/DPA%20Guidance%20for%20Mediators%20on%20Addressing%20Conflict-Related%20Sexual%20Violence%20in%20Ceasefire%20and%20Peace%20Agreements.pdf.
9. Sarah S. Shteir, Conflict Related Sexual and Gender Based violence: An Introductory Overview to Support Prevention and Response Efforts, Civil-Military Occasional Papers, Australian Civil-Military Centre, January 2014. URL: <http://fr.slideshare.net/CivMilCoE/occasional-paper-12014-conflictrelated-sexual-and-genderbased-violence>.
10. Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), Combating Impunity for Conflict-Related Sexual Violence in Bosnia and Herzegovina: Progress and Challenges, Sarajevo.
11. Conflict-Related Sexual Violence: Report of the Secretary-General, UN Doc. A / 66 / 657-S / 2012 / 33, 13 January 2012.;
12. "Analytical and Conceptual Framing of Conflict-Related Sexual Violence", Stop Rape Now. URL: www.pakresponse.info/LinkClick.aspx?fileticket=QmSWiCA4rUw%3D&tabid=71&mid=433.
13. ICTY, Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1-T, Judgment (Trial Chamber), 7 May 1997, para. 572.
14. ICTY, Prosecutor v. Kordić and Čerkez, Case No. IT-95-14 / 2-T, Judgment (Trial Chamber), 26 February 2001, para. 32.
15. Knut Dörmann, Elements of War Crimes Under the Rome Statute of the International Criminal Court, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
16. ICTR, Akayesu (Trial Chamber), para. 444.
17. ICTR, Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana, Case No ICTR-95- 1-T, Judgment (Trial Chamber), 21 May 1999, paras 602–603, 623.
18. ICTR, Musema (Trial Chamber), para. 260.

19. ICTR, Prosecutor v. Ntakirutimana, Case No. ICTR-96-10 and ICTR-96-17-T, Judgment (Trial Chamber), 21 February 2003, para. 861.
20. Nils Melzer, Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law, ICRC, Geneva, 2009, pp. 58–64.
21. ICTY, Prosecutor v. Blaškić, Case No. IT-95-14, Judgment (Trial Chamber), 3 March 2000, para. 69; ICTY, Kunarac (Appeals Chamber), paras. 57, 59
22. ICTY, Blaškić (Trial Chamber), 69, paras 69 ff.; ICTY, Tadić (Trial Chamber), above note 65, para. 573.
23. Sexual violence in armed conflicts: A violation of international humanitarian law and human rights law, Gloria Gaggioli, International Review of the Red Cross (2014), 96 (894), 503–538, URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-894-gaggioli.pdf>
24. ICTY, Prosecutor v. Vasiljević, Case No. IT-98-32-T, Judgment (Trial Chamber), 29 November 2002, para. 57.
25. UNGA Res. 48 / 143 (1993); UN Doc. A / RES / 48 / 143; Office of the High Commissioner for Human Rights, “Rape: Weapon of War”, URL: www.ohchr.org/en/newsevents/pages/rapeweaponwar.aspx.
26. UNICEF, “Sexual Violence as a Weapon of War”, URL: www.unicef.org/sowc96pk/sexviol.htm
27. Global Justice Center, Rape as a Weapon of War, URL: <http://globaljusticecenter.net/index.php/our-work/geneva-initiative/rapeas-a-weapon-of-war>.
28. Janet Benshoof, The Other Red Line: Holding States Accountable for the Use of Rape as an Unlawful Weapon or Tactic of Warfare, excerpts on file with the author.
29. Anna Maedl, “Rape as a Weapon of War in the Eastern DRC? The Victims’ Perspective”, Human Rights Quarterly, Vol. 33, No. 1, 2011, pp. 128–147.
30. Judith Gardam, “Women and the Law of Armed Conflict: Why the Silence?”, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 46, No. 1, 1997, p. 59.
31. 1907 Hague Regulations, Art. 23(e); AP I, Arts 35(2), 51(4)(b) and (c).
32. ICRC Customary Law Study, above note 36, Rules 70 and 71.
33. Customary IHL Database. URL: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule93

ULAG

UKRAINIAN
LEGAL
ADVISORY
GROUP

Kingdom of the Netherlands

Матеріал підготовлено за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні у межах програми МАТРА.

Він відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Посольства Королівства Нідерландів в Україні.